

**БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СВЯТО-ПОКРОВСЬКОГО
ЖІНОЧОГО МОНАСТІРЯ (М. КИЇВ) У РОЗВИТКУ
МЕДИЧНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Віта АНЦУПОВА, Валентина ОСТАПЧУК,

Вищий державний навчальний заклад України "Буковинський
державний медичний університет" Чернівці (Україна)

Наталія ПИРОГОВА

Ліга екскурсоводів м. Києва (Україна), Всеукраїнська
асоціація гідів, Європейська асоціація гідів.

Людмила БРИШЕВАЦ

Національна медична академія післядипломної освіти
імені П.Л.Шупика, м. Київ (Україна)

Григорій ОСТАПЧУК

Державна установа "Територіальне медичне об'єднання
міністерства внутрішніх справ України по Чернівецькій області",
м. Чернівці (Україна)

antsupova.vita@bsmu.edu, uavalyta15@mail.runvp1@ukr.net

judmilabrisevac@gmail.com, valyta15@mail.ru

**CHARITABLE ACTIVITY OF THE HOLY VIRGIN
PROTECTION MONASTERY (KIEV) FOR THE
DEVELOPMENT OF THE MEDICAL SPHERE
IN UKRAINE AT THE END OF THE XIX CENTURY**

Vita ANTUPOVA, Valentina OSTAPCHUK,

Higher State Educational Establishment of Ukraine
Bukovinian State Medical University", Chernivtsi (Ukraine),

Nataliia PYROGOVA,

League of Kyiv city guides (Ukraine), Ukrainian

Ljudmila BRISEVAC,

Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education, Kyiv (Ukraine).

Grigoriy OSTAPCHUK

State Institution "Territorial Medical interior Ukraine in Chernivtsi region",
Chernivtsi (Ukraine)

Researcher ID: C-7503-2017, ORCID 0000-0002-7849-2602

Researcher ID: C-7687-2017, ORCID 0000-0001-9617-7422

ORCID 0000-0002-0938-9433

ORCID: 0000-0002-5200-1852

ORCID 0000-0002-2595-4770

Віта Анцупова, Наталія Пирогова, Валентина Остапчук, Людмила Бришевац, Григорій Остапчук. *Благотворительная деятельность Свято-Покровского женского монастыря (г. Киев) для развития медицинской сферы в Украине в конце XIX века.* В статье представлена уникальная информация об основательнице Свято-Покровского женского монастыря Александре Романовой. Раскрывается её благотворительная деятельность и участие в строительстве медицинского городка на территории монастыря. Проведено исследование о вкладе Николаевских больниц Покровского женского монастыря в развитие медицинской сферы в Киеве. Описаны условия работы медицинских работников и пребывания больных. Приведены архивные статистические данные о работе медицинских заведений Свято-Покровского женского монастыря.

Ключевые слова: *благотворительность, Свято-Покровский женский монастырь, Николаевские больницы, Александра Романова.*

Вступ. Київ наприкінці ХІХ сторіччя являв собою місце, де на базі медичного факультету університету Св. Кн. Володимира, розвивалася та еволюціонувала медична наука. Велике значення для розвитку практичної медицини у Києві мали лікарні, які відкривалися на гроші спонсорів та доброчинців. Київське середовище кінця ХІХ сторіччя формувало благодійні традиції, яскравим прикладом яких є лікарняне містечко Свято-Покровського жіночого монастиря.

Історіографією Свято-Покровського монастиря у Києві займалися Кіркевич В.Г., благодійну діяльність

засновниці монастиря Романової О.П. досліджував Ковалінський В.В. у своїй роботі «Меценати Києва», медичну частину сучасних лікарень на території монастиря досліджували Мойсеєнко В.О., Шостка І.П., Тарченко Н.В. у статті «Відлуння милосердя та благодійництва Свято-Покровського жіночого монастиря».

Мета. Дослідження благодійної діяльності Покровського жіночого монастиря у розвитку медичної сфери у Києві та регіоні, вивчення умов, напрямків лікувальних інтересів, статистики, рівня медичних послуг.

Розбудова лікарняного містечка, Миколаївських лі-

карняних закладів Покровського жіночого монастиря, на зламі XIX-XX століть, була здійснена однією з представниць царської родини – Олександри Петрівни Романової (в дівочтві – принцеси Ольденбурзької).

В 1878(?) році велика княгиня Олександра Петрівна, дружина великого князя Миколи Миколайовича, третього сина імператора Російської імперії Миколи I, потрапила у дорожньо-транспортну пригоду і отримала важку травму хребта, що спричинило параліч та інвалідність. Це змусило жінку шукати можливість одужання у європейських фахівців, а згодом, у духовних отців святого Афона і, врешті решт, для свого подальшого проживання за рекомендаціями лікарів княгиня оселилась у Києві.

Дивом вважала Олександра Петрівна своє зцілення після 10-річної хвороби, що описувала у своїх листах до митрополита Київського Платона. Восени 1889 року княгиня таємно отримала постриг від афонського ієромонаха, який був у Києві проїздом. Чернечий постриг Романової О.П. під ім'ям Анастасія (грец. – «воскресіння») став відомим після відкриття заповіту після її смерті. За життя Велика Княгиня іменувала себе «послушниця Олександра».

Маючи бажання побудувати не просто духовну обитель, а і дієвий духовний центр, де б черниці виконували обов'язки сестер-доглядальниць, лікувальниць душ та допомагали у фізичних стражданнях, Олександра Петрівна Романова розпочинає будівництво жіночого монастиря з лікарнями: 24 січня 1889 року було освячено місце побудови нової обителі у Києві¹. Місце було обрано не випадково. Ще за півстоліття до приїзду до Києва княгині, відбулося пророцтво Святого Феофіла Київського, ченця Києво-Печерської Лаври, Христа Раді Юродивого, який на запрошення землевласника Диковського зупинявся на схилах Вознесенської гори, що знаходиться в районі історичної місцевості Києва – Лук'янівці, для усамітнення. І саме на цьому місці він передбачив заснування монастиря «Царственною жінкою». Через півстоліття, пошуки місця для монастиря привели Олександрю Петрівну Романову до спадкоємців Диковського та стали у подальшому частиною легенди заснування нового жіночого монастиря у Києві. Святійший Синод дав дозвіл на укладення монастиря на честь Покрови Богородиці за Студійським уставом 20 (ст. ст.) липня 1889 року.

Будівництво лікарняного містечка велось швидкими темпами. Олександра Петрівна активно і завзято особисто приймала участь у розбудові монастиря та лікарень. Враховуючи, що чоловік Олександри Петрівни, її старший син, та останній цар Російської імперії, теж її родич, носили імена Миколай, то не випадково, що і лікарняні заклади отримали назву Миколаївських, а головний та, до сьогодні, найбільший собор Києва – був освячений на честь Миколи Мирлікійського.

На розбудову обителі княгиня витрачала і свої особисті статки. За згадками її невістки, проводячи екскурсію для своїх поважних родичів царської родини, вона пояснювала: «Ця будівля – мої сережки, тут – моє намисто, а сюди пішли всі мої обручки»².

Поступово, завдяки особистій участі княгині у всіх сферах життя монастиря, монастир стали називати «Княгиніним», а Олександрю Петрівну – «Матушкою Великою». На території монастиря працювали хірургічна лікарня, найбільша в Південно-Західному краю, з каплицею, терапевтична лікарня з каплицею, лікарня, аптека, бараки для хворих, богадільня і амбулаторія. Було облаштовано притулок для невиліковних хронічних хворих жінок, бараки для заразних хворих, анатомічний покій для потреб лікарні³. Монастир став притулком для хворих та нужденних. Велика княгиня показала не тільки приклад великої доброчинності, але й особистий подвиг жінки, яка, незважаючи на свої хвороби та високий статус без жалю до себе демонструвала приклад служінню ділу благочинності, особисто вистоювала 3-4 години на складних операціях, доглядала найбільш важких хворих у якості сестри-милосердя, доглядальниці-матері³. Вона жила в одній з келій біля першозбудованої дерев'яної церкви монастиря на честь Покрови Богородиці з вікнами до Миколаївського собору, який було закладено за її життя, щоб наочно наглядати за будівництвом Соборного храму. Двері її кімнати ніколи не зачинялись, щоб мати можливість чути прохання про допомогу хворих і навіть вночі доглядати за ними. Роль княгині не обмежувалась тільки фінансовою допомогою в розбудові, а й особистою участю, а головне тією доброю, наповненою любов'ю атмосферою, проникнутою позитивною та лагідною участю самої княгині, яка особисто наглядала за хворими та демонструвала приклад терплячого догляду за нужденними – це створило умови для успішного лікування, проведення необхідних оздоровчих процедур. Її енергійний, позитивний та діючий настрій надихав і сестер, і лікарів, і хворих.

Для паломників було побудовано приймальницю, де розташовувалась кухня, чайна, де можна було знайти ночівлю. При обителі княгині-інокінею було облаштовано притулок для дітей-сиріт, для бідних дітей, школи при притулку, притулок для незрячих.

Навесні 1892 року у монастирській лікарні, княгиня перенесла складну операцію (рак грудей), яку провів професор Ф.К. Борнгаупт (йому асистували головний лікар Миколаївських лікарень Покровського монастиря М.В. Соломка та П.В. Бочаров). З вдячністю за вдалу операцію, княгиня вирішила розширити існуючу лікарню та переобладнати її в велике, за останнім словом тодішньої науки, прекрасно обладнане хірургічне відділення для бідних хворих. Для роботи у лікарні були запрошені найкращі лікарі міста та краю.

У 1896 році Київ відвідав імператор Російської імперії Микола II з дружиною та свитою. На розбудову Покровського монастиря, яким керувала його тітка, він надав фінансову благодійну допомогу, на яку протягом 1897-1898 рр. було побудовано нову будівлю лікарні імператора Миколи II. Після розширення лікарня, яка була розрахована на 60 койко-місць, могла прийняти більше 100 хворих. За перші 4,5 роки до 1 січня 1899 р. лікарня прийняла 1650 хворих, було проведено 974 опе-

¹ Obitel' Matushki Velikoj. Svjato-Pokrovskij zhenskij monastyr' v g. Kieve [Monastery of Mother Great Holy Protection Convent in Kiev], Istoricheskij ocherk, Kiev, 2014, P. 5.

² Ibid, P. 17.

³ Sikorskij I. "O zhizni i konchine Eja Imperatorskogo Vysochestva Velikoj Knyagini Aleksandry Petrovny (v inochestve Anastasii)" [On the life and death of Her Imperial Highness Grand Duchess Alexandra Petrovna (in monasticism known as Anastasia)], *Obzor dejatel'nosti bol'nichnyh uchrezhdenij Imperatora Nikolaja II pri Kievskom Pokrovskom zhenskom obshhezhitel'nom monastyre za 1-e desjatiletie*, Kiev, Tipografija S.V. Kul'zhenko, 1905, P. 6.

рації, а в лікарні для приходящих хворих було прийнято 86 443 осіб.

Першим головним лікарем лікарень Імператора Миколи II Покровського монастиря був Микола Вікторович Соломка (1856-1903 рр.), який ініціював створення в госпіталі першого у Києві рентгенівського кабінету та здійснив спробу створити історико-анатомічний музей⁴.

Справу, яку започаткувала княгиня, її особиста роль в процесі розбудови монастиря та лікарень, справили велике враження на лікарів та членів VI Пироговського з'їзду в Києві в 1897 р. Як писав один з лікарів лікарні покровського монастиря Сікорський І. (батько відомого конструктора гвинтокрилів – Ігоря Сікорського). У звіті наголошувалось на надзвичайній чистоті, вишуканості, розкішному вигляді будівель і всього архітектурного ансамблю Свято-Покровського монастиря, який за декілька років розрісся до справжнього лікарняного містечка. Велику княгиню лікарі описували як неймовірно терплячу, покірну і просту жінку, яка своїм прикладом надихала інших.

1897 рік у Києві сталась епідемія тифу. Крім київської міської Олександрівської лікарні інших лікарень не було. Велика княгиня відкрила у своєму монастирі тимчасову лікарню для ста тифозних жінок. Після цього двері лікарень відкрили Києво-Печерська Лавра та Маріїнська громада сестер-жалібниць Червоного Хреста. У період чумної епідемії в Бомбеї, княгиня включила лікаря Заболотного з лікарні Покровського монастиря до складу чумної експедиції, яка була відправлена до Індії. При чумній епідемії в Андзобі та за Волгою в числі перших були відряджені лікарі Миколаївських лікарень Покровського монастиря: Соломка, Линтварев, Демченко, Титов.

У 1898 р. в Києві відбувався з'їзд натуралістів та лікарів, монастир та його лікарні стали місцем збору лікарів з усього світу, які визнали його кращим не тільки в Києві, а і в Росії⁵. На той час це була найбільша в Південно-Західному краї лікарня, де впроваджувалося лікування всіх видів захворювань (до 500 осіб щоденно), зразково облаштована аптека, в якій безкоштовно відпускались ліки всім хворим, як тим, що лікувалися в лікарні, так і тим, що приходили на консультацію чи за допомогою.

У лікарні було 12 кабінетів, в яких вели прийом більше 20 лікарів. Також були облаштовані кабінети для відпочинку лікарів, які були обставлені з розкішню. Професор Зенц описав лікарню для стаціонарних хворих, яка розташовувалась у двоповерховій будівлі з домашньою каплицею, з їдальнею для хворих, двома операційними залами, де все блищало «чистотою, світлом і розкішною обстановкою».

Діяльність монастиря, ініційована особистим при-

кладом княгині Олександри Петрівни Романової стала справжнім медичним центром Києва і всього краю. «Я боюся не смерті, але боюся не встигнути зробити все те, що я повинна ще зробити тут на землі... – часто промовляла Велика Княгиня»⁶. Вона жила в Лікарні, жила Лікарню, працювала в Лікарні, лікувалась в Лікарні та навесні 1900 року 13 квітня померла в розбудованій Лікарні. Згідно останньої волі, інокіню Анастасію (в миру Олександрю Петрівну Романову) було поховано біля Покровської церкви.

В пам'ятній статті на честь княгині Олександри Петрівни Романової після її смерті зазначалось, що «їй бажалось діяльної любові і своїх ідеалів досягти в Покровській обителі, створенням і діяльністю якої було досягнуто перший важкий крок на шляху реальної участі монастирів в справі охорони народного здоров'я. Цим кроком починається нова ера в культурному значенні монастирів на Русі»⁷.

Згідно архівних звітів, у 1893-1903 рр. в лікарні проходили лікування 5020 осіб, померло 347 (смертність 6,9%). У звіті міститься пояснення управління лікарні щодо великої кількості померлих у 1899-1903 рр., коли у Києві була епідемія та наголошувалось на тому, що лікарня монастиря, як лікарняний безкоштовний заклад була дуже популярною серед населення краю і нікому не відмовлялось, навіть безнадійним, в догляданні та лікуванні.

Кількість лікарів з 4 у 1893 р. зросла до 27 у 1903 р⁸. На гроші лікарні після смерті княгині утримувалися⁹: лікарня для приходящих хворих; лікарня з 2 відділеннями на 108 осіб; при ній заразний барак на 12 місць; ізоляційний барак на 5 місць; притулки для невиліковно хворих та для сліпих.

Всі сліпі з притулку були прийняті до монастиря ще за життя княгині і складала церковний хор. Всього в двох притулках у 1893-1903 рр. доглядалось 123 особи, з яких померло 28. З аптек було видано у 1893-1903 рр. безоплатно 501 064 одиниць ліків¹⁰.

З 1904 р. старшим лікарем був Василь Семенович Ярошевський.

Після революції доля Свято-Покровського жіночого монастиря та Миколаївських лікарень були типові для всіх релігійних закладів Києва. Монастир було закрито та розформовано, майно було вилучено та націоналізовано, територія монастиря була поділена між різними інституціями, лікарні перешли до міської власності, на їх базі були облаштовані медичні організації.

Висновки. Сучасна Свято-Покровська обитель продовжує традиції, закладені княгинею Олександрю Петрівною Романовою (після канонізації Святою Анастасією Київською) і продовжує втілювати в життя мрію засновниці – зцілювати душу і тіло.

⁴ Ibid., P. 44.

⁵ Levickij G. "Eja Imperatorskoe Vysochestvo Velikaja Knyagin`a Aleksandra Petrovna v monashestve inokinja Anastasija" [Her Imperial Highness Grand Duchess Alexandra Petrovna in monasticism, the nun Anastasia], *Obzor dejatel'nosti bol'nichnyh uchrezhdenij Imperatora Nikolaja II pri Kievskom Pokrovskom zhenskom obshhezhitel'nom monastyre za 1-e desjatiletie*, Kiev, Tipografija S.V. Kul'zhenko, 1905, P. 26.

⁶ Ibid, P. 14.

⁷ Kovalinskiy V. *Mecenaty Kieva* [Maecenas of Kiev], 2-e izd, Kiev, 1998, P.150-174.

⁸ Ibid, P. 96.

⁹ "Tsyfrovoj otch`ot deyatelnosti bol'nichnyh uchrezhdenij (bol'nicy, lechebnicy, apt'eki i prijury) za 1900-1903 god" [A digital report on the activities of hospital facilities (hospitals, clinics, pharmacies and shelters) during the period 1900-1903], *Obzor dejatel'nosti bol'nichnyh uchrezhdenij Imperatora Nikolaja II pri Kievskom Pokrovskom zhenskom obshhezhitel'nom monastyre za 1-e desjatiletie*, Kiev, Tipografija S.V. Kul'zhenko, 1905, P. 99.

¹⁰ Ibid, P. 147.

Велика княгиня показала на своєму життєвому прикладі, що може, у найкоротший термін, зробити слабка, хвора людина, яка надихається ідеалами, любов'ю, вірою та енергією дії.

Antsupova Vita, Ostapchuk Valentina, Pyrogoва Nataliia, Brisevac Ljudmila, Ostapchuk Grigoriy. Charitable activity of the Holy Virgin Protection Monastery (Kiev) for the development of the medical sphere in Ukraine at the end of the XIX century. Kiev at the end of the XIX century was a place where, based on the medical faculty of the University of St. Kn. Vladimir, developed and evolved medical science. Of great importance for the development of practical medicine in Kiev were hospitals that opened with the money of sponsors and benefactors. The Kiev society of the end of the XIX century formed charitable traditions, a vivid example of which is the hospital town of the Holy Intercession Women's Monastery.

The article presents unique information about the founder of the Holy Intercession Women's Monastery, Alexandra Romanova. Her charitable activities and participation in the construction of a medical town on the territory of the monastery are revealed. A study was carried out on the contribution of the Nikolayev hospitals of the Pokrovsky Women's Monastery to the development of the medical sphere in Kiev. The conditions of work of medical workers and stay of patients are described. Archival statistical data on the work of medical institutions of the Holy Virgin Protection Convent are given.

Key words: charity, Holy Protection Convent, Nikolaev Hospitals, Alexandra Romanova.

Анцупова Віта – кандидат медичних наук, асистент кафедри фізіології ім. Я.Д. Кіршенבלата, ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Автор понад 50 наукових публікацій. Наукові інтереси: генетика людини, популяційна генетика людини, спадкові порушення метаболізму, історія розвитку медицини в Україні.

Antsupova Vita – PhD, assistant Professor Department of Physiology named by Ya.D. Kirshenblat of the Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University". The author of over 50 scientific publications. Research interests: human genetics, population genetics of human hereditary metabolic disorders and history of medicine in Ukraine.

Пирогова Наталія – магістр з музейної справи та охорони пам'яток історії та культури, гід, член Ліги екскурсоводів м. Києва, член Всеукраїнської асоціації гідів, учасник радіо- та телепередач, присвячених історії міста Києва, історії медицини, мистецтву, стріт-арту, літературі, сучасному мистецтву, організатор та автор екскурсій по Києву, Чернігову, Батурину, Умані, Каневі, Україні.

Pyrogoва Nataliia – Master of Museology and Protection of Historical and Cultural Monuments, guide, a member of the League of Kyiv city guides (Ukraine), a member of Ukrainian

Tourist Guides Association, a member of European Federation of Tourist Guide Associations, a member of radio- and TV-programs, dedicated to history of Kyiv, history of medicine, art, street-art, literature, modern art, manager and author tours in Kyiv, Chernigov, Baturin, Uman, Kanev, Ukraine.

Остапчук Валентина – кандидат медичних наук, асистент кафедри педіатрії та медичної генетики, ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Автор понад 40 наукових публікацій. Наукові інтереси: виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки у дітей, засоби лікування, алейний поліморфізм генів, історія розвитку медицини в Україні.

Ostapchuk Valentine – PhD, Assistant Professor of Pediatrics and Medical Genetics, Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University". The author of over 40 scientific publications. Research interests: gastric ulcer and duodenal ulcer in children, treatments, allelic polymorphisms of genes and history of medicine in Ukraine.

Брішевац Людмила – асистент кафедри медичної та лабораторної генетики, Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика. Автор понад 25 наукових публікацій, а також 2 навчальних посібників. Наукові інтереси: генетика людини, пренатальна діагностика спадкових хвороб, спадкові порушення метаболізму, медико-генетичне консультування, історія розвитку медицини в Україні.

Brisevac Ljudmila – Assistant Professor, Department of Medical and Laboratory Genetics, Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education. Author of over 25 scientific publications and 2 Teaching aids. Research interests: human genetics, prenatal diagnosis of hereditary diseases, hereditary metabolic disorders, offering medical genetic consultation and history of medicine in Ukraine.

Остапчук Григорій – лікар педіатр вищої категорії, Державна установа "Територіальне медичне об'єднання міністерства внутрішніх справ України по Чернівецькій області". Автор понад 10 наукових публікацій. Наукові інтереси: виразкова хвороба дванадцятипалої кишки у дітей, засоби лікування.

Ostapchuk Grigoriy – pediatrician highest category, State Institution "Territorial Medical interior Ukraine in Chernivtsi region". The author of over 10 scientific publications. Research interests: duodenal ulcer in children, treatments.

Received: 11. 03. 2017

Advance Access Published: April, 2017

© N. Pyrogoва, V. Antsupova, V. Ostapchuk, Brisevac L., G. Ostapchuk, 2017

¹¹ Moiseienko V.O., Shostka I.P., Tarchenko N.V. "Vidlunnia myloserdia ta blahodiinytstva Sviato-Pokrovs'koho zhinochoho monastyrja" [Echoes of mercy and charity Holy Protection Nunnery], *Praktykuiuchy likar*, 2016, N. 1, P. 91-94, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PraktLik_2016_1_17